

KIEGÉSZÍTŐ MEGFIGYELÉSEK RADNÓTI MIKLÓS HÖLDERLIN-RECEPCIÓJÁNAK KÉRDÉSÉHEZ

Radnóti Miklós költészetével foglalkozó, nemrég megjelent monográfiám¹ kilencedik fejezetében tüzetesebben vizsgáltam Radnótinak Hölderlin művészete iránt mutatott, és a magyar költő lírai fejlődésére befolyást gyakorolt tartós érdeklődését. Monográfiám 1986. decemberben látott napvilágot. Azóta folytatott tanulmányaim során szükségessé vált, hogy ottani, Radnóti és Hölderlin lírai nexusáról tett megfigyeléseimet kibővítsm. Létezik ugyanis egy további fontos korai Radnóti-vers, a *Télre leső dal* című, amely szintén felmutatja Hölderlin Radnótira gyakorolt befolyását.²

Hölderlin-hatás Radnóti egy korai szegedi versében

Monográfiám 227. oldalán az *Emlék* című verset (amely szintén az *Újmódi pásztorok éneke* című kötetben foglal helyet) idézem, mint a legkorábbi, Radnóti tollából eredő lírai művet, amelyben Hölderlinre felfigyel:

Emlék

Ó, én!
szoknyás gyerek még,
fölemelt karral álltam
az ég alatt és
teli volt a rét
csillaggal s katicabogárral!

Akkor fordította el rólam
egy isten a szemét!³

Amint tanulmányom ezt feltárja, az *Emlék* című vers két Hölderlin-vers nyelvezetét és emocionális világát hordja magában: a *Da ich ein Knabe war...* (1797 vagy 1798) és a *Lebensalter* (1803) címűkét. Ezen felül Radnóti verse utal a Hölderlin életművét betetőző *Patmos* című pindarosi himnusz megnyitó négy sorára is.⁴ Az *Emlék* című vers 1930. március 17-i keletkezésű. Anélkül, hogy időrendi elsőbbségi jogát elveszítené, helyet kell adnia a *Télre leső dal* című versnek is, amely utóbbi ugyan később íródott, de a maga nemében éppoly fontos dokumentuma a fiatal Radnóti Hölderlin-recepciójának. Itt nem csupán az általános olvasás, hanem már a műfordítás terén vélek erős befolyást észlelni.⁵ A *Télre leső dal* című vers így szól:

¹ Emery GEORGE, *The Poetry of Miklós Radnóti: A Comparative Study*. Karz-Cohl, New York, 1986.

² Hölderlin szerepét Radnóti lírai kibontakozásában tárgyalja az *i. m.* 216–233.

³ Szövegünk forrása: *Radnóti Miklós Összes versei és versfordításai*. Szerk. RÉZ Pál. Bp., 1984. 51.

⁴ Monográfiámban lásd erről a 228–229. oldalon található megfigyeléseket.

⁵ A *Télre leső dal* című vers keletkezési dátuma: 1930. november 14. Arról, hogy a fiatal Radnóti műfordítási kísérletei 1928 januárjára nyúlnak vissza, lásd BARÓTI Dczső, *Kortárs útlevelére. Radnóti Miklós, 1909–1935*. Bp., 1977. 47.

Télre leső dal
Kún Miklósnak

Nyár volt; a templomok tornyaiért
árnyékuk misézett a napban s
a gazdagok hattyas tavain újra
fehér madarak úsztak csak és az ég!
s rozsdás földjeink csodás gyermekei
tovább fürödtek a Tisza felé
hajoló, halas patakokban!

Nyár volt pedig; de szegény menyasszony és
vőlegény előtt most sem nyílt ki
életük rózsafája! kék májusunk
vörös orgonát dobált fiatal
díszül kalapunkra; már hóba bukó
esők tarka színeink nyomorítják s
takarót vár a fészkes vetés!⁶

Figyeljünk fel a 3. és a 4. sor képszerkezetére: „a gazdagok hattyas tavain újra / fehér madarak úsztak csak és az ég!” Most olvassuk el újra azt a szép negyedik szakaszt Hölderlin *Menons Klagen um Diotima* című késői elégiájából, amelyet Radnóti magyarrá fordított; Hölderlin eredetijében:

Aber wir, zufrieden gesellt, wie die liebenden Schwäne,
Wenn sie ruhen am See, oder, auf Wellen gewiegt,
Niedersehn in die Wasser, wo silberne Wolken sich spiegeln,
Und ätherisches Blau unter den Schiffenden wallt,
So auf Erden wandelten wir. Und drohte der Nord auch,
Er, der Liebenden Feind, klagenbereitend, und fiel
Von den Aesten das Laub, und flog im Winde der Reegen,
Ruhig lächelten wir, fühlten den eigenen Gott
Unter traurem Gespräch; in Einem Seelengesange,
Ganz in Frieden mit uns kindlich und freudig allein.
Aber das Haus is öde mir nun, und sie haben mein Auge
Mir genommen, auch mich hab' ich verloren mit ihr.
Darum irr' ich umher, und wohl, wie die Schatten, so muss ich
Leben, und sinnlos dünkt lange das Übrige mir.⁷

És Radnóti mesteri fordításában:

Ugy éltünk mi, akár a szerelmes hattyúk a fényben,
csöndesen úszkálnak, ringnak a fodrokon át,
s nézik a tó tükrén az ezüst felhők vonulását,
míg hűvös éteri kék fodroz a testük alatt,
így éltünk mi is itt. S ha felénk mordulva az észak
intett és panaszát zúgta, lehullt a levél,
lombját sírta az ág és szálltak a szélben az esők,
csak mosolyogtunk, mert tudtuk, egy isten is óv

⁶Radnóti Miklós *Összes versei és versfordításai*. Bp., 1984. 39. Kún Miklósról lásd BARÓTI, *i. m.*, 139–140., 166., 302.; lásd továbbá 10. jegyzetünket.

⁷Szövegünk forrása: *Friedrich Hölderlin, Sämtliche Werke*, „Frankfurter Ausgabe”. Szerk. D. E. SATTLER. Basel, Frankfurt am Main, 1975–, 6. kötet (*Elegien und Epigramme*), 170–171.

és szavainkra figyel, meghitten zeng a szívünkben,
egy dalt s csak mivelünk gyermeki s néha vidám.
Pusztá, kihalt ma a ház, elvették tőlem a fényt is,
Téged vettek el és védte a két szememet.
Körbe bolyongó árny vagyok, élek ugyan, de nem értem,
mért kell élnem még, fénytelen, egyre tovább.⁸

Amint ez mind az eredetiből, mind Radnóti fordításából látható, a magyar és a német vers közötti reminiscenciák nem szorítkoznak a „Hattyú – tó – ég vagy felhő” képrendszerére. Közé van a *Télre leső dal* teljes szövege változó – s rosszabbodó – hangulatának a *Menons Klagen um Diotima* negyedik szakaszának érzési éthoszához. Úgy, mint ahogy Hölderlin versszakában nyár uralkodik (uralkodott) a szeretők szívében még akkor is, ha a természetben már eljött az ősz, úgy a telet jósoló *Télre leső dal* első versszakában szintén „Nyár volt; a templomok tornyaiért / árnyékuk misézett a napban...” És úgy, mint ahogyan Hölderlin látásában egy határozott cezúra kerül a múlt időben elbeszélte boldogság (negyedik szakasz, 1–10. sor) és a jelen időben megénekelte boldogtalan, elveszettnek érzett világ közé, úgy kerül Radnóti látásában is sor arra, hogy a külső nyár további érvényességének ellenére (8–12. sor) „szegény menyasszony és / vőlegény előtt most [ne nyíljon] ki / életük rózsafája!” (8–10. sor). És annak a helynek megfelelően, ahol Hölderlin versszakában „Pusztá, kihalt ma a ház” és „nem értem / mért kell élnem még” (11–14. sor), szerepel ennek tükörképe gyanánt Radnóti versében az a benső idő, amikor „Nyár volt pedig; de” a fiatalok szívébe már tél költözik:

...; már hóba bukó
esők tarka színeink nyomorítják s
takarót vár a fészkes vetés!

Összeköti továbbá a két verset egy harmadik, igen fontos benső alkati mozzanat is, mármint az olyan hatalmak részben mitológiai, részben szociológiai témaköre, amely hatalmak ellen a halandó ember hiába küzd. Hölderlin stórfájában ez az emberfeletti, isteni hatalom a „sie” névmással jelentkezik (Radnóti fordításában a harmadik személy többes szám alkalmazásával): „... und sie haben mein Auge / Mir genommen, auch mich hab' ich verloren mit ihr” (negyedik versszak, 11–12. sor). Radnótinál: „... elvették tőlem a fényt is, / Téged vettek el és védte a két szememet.” Hölderlin mitológiai hatalmainak Radnóti társadalombeli hatalmai felelnek meg: a *Télre leső dal* harmadik sorában egyszerűen, de éppoly hatásosan „a gazdagok”. Annak ellenére, hogy Hölderlinnél az ógörög vallási gondolkodás örvényesül, mígnen Radnóti versében keresztény és feudalisztikus világ tárul elénk, szinte kihallatszanak ebből a szembesítésből Goethe öreg hárfásának sorai: „Wer nie sein Brot mit Tränen ass, / ... / ... / Der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte.”⁹

Akik kételkednek abban, hogy egy olyan „paraszti” témájú versnek, mint a *Télre leső dal* címűnek hölderlini inspiráció lappanghatna a háttérben, ilyenemű kételyükkel csak Radnóti előtt rónák le hódolatukat. Egy igazi költő nem utánoz, csak nemes versenyben vesz részt, és sokszor főleg a tematika terén kísérel újat nyújtani. És bár a szerelem motívuma jelen van mindkét versben, már önéletrajzi eredetük is odahat, hogy két, egymástól feltűnően különböző hanglejtésű és műfajú vers legyen belőlük.¹⁰ Mindemellett nem mehetünk el szóltanul a mellett a lehetőség mellett sem, hogy a *Télre*

⁸ Radnóti Miklós *Összes versei és versfordításai*. Bp., 1984. 386.

⁹ Lásd Goethe, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, 2. könyv, 13. fejezet. Szövegünk forrása: *Goethes Werke*, Hamburger Ausgabe in 14 Bänden. Szerk. Erich TRUNZ. München, 1981. 10. kiadás. 7. k. (*Romane und Novellen II.*), 136.

¹⁰ Hölderlin versét Diotimájától, mármint Susette Gontard asszonytól való kényszerű eltávoladása váltotta ki; Radnótiét egy éjszakai megbeszélés Kún Miklóssal. Erről referál BARÓTI, *i. m.*, 166. Ugyanott (166–167.) nyerünk felvilágosítást a *Télre leső dal* című vers folklorisztikus forrásáról és struktúrájáról is. Mindez természetesen nem zárja ki azt, mivel Radnóti itt Hölderlinnek is adósává válik.

leső dal igenis korai Hölderlin-olvasmányt rejt a háttérében. Felmerül egyszerűen újra a kronológia kérdése.¹¹ Mikori keltezésű lehet Radnóti egyetlen Hölderlin-fordítása?

Radnóti Hölderlin-fordításának időrendi problémája

Tudvalevő, hogy Radnóti Miklós egyetlen, *Menon panasza Diotimáért* című Hölderlin-fordítása először az 1941-ben kiadott *Szerelmes versek* című antológiában jelent meg.¹² Arról, hogy a versfordítások benyújtásának határideje 1941 szeptembere volt, Radnóti naplójának 1941. augusztus 1-i bevezetése tanúskodik. Egy *terminus ad quem*nek tehát birtokában vagyunk.¹³ A kérdés az, hogy mely a feltételezhető legkorábbi időpont, amelyben Radnóti Hölderlin költészetével, és kimondottan a *Menons Klagen um Diotima* című elégiával megismerkedhetett. Ez annál is fontosabb kérdés, mert tudvalevő, hogy Radnótinak, élete érett éveiben, fordításai gyakorta alkalomra s barátok buzdítására készültek. Erről tanúskodik az 1943-ban megjelent *Orpheus nyomában* című antológia utószava is, amelyben Radnóti versfordítói tevékenységéről a következőképpen nyilatkozik:

„E kis könyv darabjai közül néhány még alkalmi fordítás is ráadásul, íróársak buzdítására készült, egy-egy antológiába vagy előadásra. Az alkalom nagy ihlető, s a társak is tudják, hogy kit mire buzdítanak. Halász Gáborra, Cs. Szabó Lászlóra és Trencsényi-Waldapfel Imrere gondolok elsősorban, s nekik mondom itt köszönetet.”¹⁴

Radnóti itt kedves barátairól és munkatársairól referál, olyanokról, akik 1935 és 1944 között közel álltak hozzá. E nevek mellé még csatlakozhatna két fontos név: Vas Istváné, mint Hölderlin-rajongóé, aki a *Szerelmes versek* című antológia egy társszerkesztője is volt, és Szerb Antalé, akinek *A világirodalom története* című, Hölderlint is méltányoló háromkötetes műve szintén 1941-ben látott napvilágot.¹⁵ Szerb Antal Radnóti Hölderlin-fordítását saját, *Száz vers* című antológiájában 1943-ban újra leköszölte.¹⁶ Az említett öt személy tölt be tehát vezető szerepet abban, hogy az érett Radnóti versfordításra buzdítsa, mégpedig úgy, hogy a hónapok és évek során a költőnek idegen verseket tartalmazó géppel írott vagy kéziratos lapokat hoznak, azzal a megbízással, hogy a szóban forgó verseket ebből vagy abból a célból magyarra fordítsa. Így birkózott például Radnóti 1943 nyarán „Cs. Szabó Keller-versei”-vel.¹⁷ Hogy ki volt az, aki, mondjuk, 1940-ben vagy 1941 elején esetleg Radnóti kezébe óhajtott volna adni azt a Hölderlin-versszakot tartalmazó papírszeletet, nem tudjuk, de Vas István neve mellett természetesen még a *Szerelmes versek* antológia két másik társszerkesztőjének neve is számításba jöhet: mind Képes Gézáé, mind Szemlér Ferencé. Ennek a két, a világlíra terén szintén

¹¹Lásd Emery GEORGE, *Radnóti Miklós egy Bertolt Brecht-fordításának körülményeiről*. FK. 1984. 430–447. A kronológia kérdéséről uo. 438–442.

¹²SZUKITS, Bp., 1941. 66. A fordítás további megjelenési adatai monográfiám 724. oldalán található (kronológiai függelék, 361. jegyzet).

¹³Lásd RADNÓTI Miklós, *Naplójegyzetek*. Nagyvilág, 1984. 721–745.; 740. Közelebbit a határidőről csak annyit tudunk, hogy szeptember 30-án az antológia kefelevonatai már az ügyészégen voltak. Lásd ugyanott, 743. Vö. alant, a 26. jegyzetünkkel.

¹⁴Szövegünk forrása: *Radnóti Miklós Művei*. Szerk. RÉZ Pál. Bp., 1982. 671. Lásd ugyancsak RADNÓTI Miklós, *Orpheus nyomában. Műfordítások kétezer év költőiből*. Pharos, Bp., 1943. 167.

¹⁵A Révai cég impresszuma alatt. Szerb Hölderlin-méltatása ugyanott, 2. k., 201–205. Századforduló Hölderlin-megemlékezését lásd SZERB Antal *A varázsló eltört pácáját* című gyűjteményes esszékötetében. Bp., 1969, 3. kiadás, 122–125. Szerb még *Száz vers* című antológiája előszavában is „a csodálatos Hölderlin”-t emlegeti (1943. 6.).

¹⁶Uo. 175. (kétnyelvű közlésben).

¹⁷Lásd Radnóti Ortutay Gyulához intézett, 1943. július 22-i keltezésű levelét, in ORTUTAY Gyula, *Fényes, tis: ta árnyak. Tanulmányok, emlékek, vázlatok*. Bp., 1973. 241.

alaposan tájékozott fordítónak ugyanannyira érdekében állott, hogy a szóban forgó Hölderlin-versszak (Radnóti tudomása szerint: vers)¹⁸ méltó magyar fordítójára találjon.

Előző mondatunk „kezébe óhajtotta volna adni” mondatrészeiben mind a feltételes módnak, mind az „óhajtotta” kifejezésnek itt némi fontosságot tulajdonítunk. Nem lehetetlen ugyanis az, hogy Radnóti ilyenemű kísérleteknek olykor ne állt volna gyöngéden ellent. És ha ez fennáll, akkor meg lehet, hogy Hölderlin-szövegünk sorsa erre kitűnő illusztráció. Egy hipotétikus Radnóti-választ szeretnék felvázolni. Igen, szívesen vállalkozik e tizennégy Hölderlin-verssor lefordítására, de – köszöni – gépiratlapra esetleg nem lesz szüksége, ennek még utána kell néznie. Úgy rémlik neki ugyanis, mintha könyvtárban lenne egy könyv, amelyben éppen ez a versszak szerepel, ha helyesen emlékszik vissza, mind a német eredetiben, mind egy öneki segítségével leendő magyar próza fordításban. Azt a gépirásos Hölderlin-lapot Radnótinak azért, a teljesség kedvéért, el kellett mégis fogadnia. De ez nem változtat azon, hogy egy ilyen könyv valószínűleg ott állt Radnóti könyvespolcán. A következő műre gondolok: Dilthey, *Élmény és költészet*. Három tanulmány: Az európai irodalom fejlődése (Novalis–Hölderlin). Fordította és bevezetéssel ellátta Várkonyi Hildebrand. Ember és Természet, szerkeszti Nagy József, 8. kötet. Budapest, 1925, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda kiadása. 176 lap.¹⁹

Ennek a kisméretű, de jelentős műnek a 115–116. oldalán található a *Menons Klagen um Diotima* című elégia negyedik szakaszának első tíz sora; a német eredetit egy tiszta és józan magyar próza fordítás követi. Itt csak a magyar szöveget idézem:

„Mi pedig, mint a szerelmes hattyük, mikor egymáshoz simulva nyugodtan ringatóznak a tavon, vagy pedig a hullámok hátán föl- és alá szállanak, s belenéznek a víztükörbe, hol az ezüst felhők képc tükröződik és ahol éteri kékség reng a hajózik alatt: úgy mentünk mi át a földi életen. És ha dühöngött is az északi szél, a szerelmeseknek ellensége, a panaszkok okozója, és ha hullott is a fákról a lomb s hordta is a szél az esőt, mi nyugodtan mosolyogtunk, mert éreztük a bennünk lakozó istent – meg-hitt beszélgetésben, lelkünk eggyé olvadó énekében egészen békében éltünk, gyermeki, örvendező egyedüllétben.”²⁰

Wilhelm Dilthey (1833–1911) a huszadik századi európai szellemtörténet úttörője és a műalkotási folyamat lélektanának nagy szakértője. Az először 1905-ben napvilágot látott *Das Erlebnis und die Dichtung* című művében foglalt és sok későbbi kiadás során kibővített tanulmányai Goethétől, Novalis-ról és Hölderlinről mind a mai napig alapvető esszék maradnak.²¹ Dilthey magyar fordítója, Várkonyi Hildebrand, a szegedi Ferencz József Tudományegyetemen a pedagógiai lélektan tanára és Radnóti egyik legkorábbi professzora volt. Várkonyinál a fiatal költő már 1930 őszén, tehát egyetemi tanulmányainak első féléve folyamán hallgatott előadást.²² Az, hogy Várkonyi Dilthey művéhez mint pszichológiai szakmunkához vonzódott, logikusnak tűnik, s azt, hogy ez a lélekbúvári mesterműve ugyan-

¹⁸ Lásd az *Orpheus nyomában* című antológia biográfiai Hölderlin-jegyzetét (177.). Még Rónay György is arról számol be, hogy a *Menons Klagen um Diotima* című kilencszakasos elégia, amelyet teljes egészében lefordított, nem egy egységes versnek, hanem egy „elégiasorozatnak” éli át; lásd erről előszavát a Kétnyelvű Remekművek sorozatban napvilágot látott fordításkötetében: *Novalis és Hölderlin Válogatott költeményei*. RÓNAY György fordításai. Franklin-Társulat, Bp., évszám nélkül (1943). 16. *Menons Klagen um Diotima*-fordítása uo. 97–105. Feltételezhető, hogy Radnóti ismerte Rónay fordítását.

¹⁹ Amint monográfiám kilencedik fejezetének 48. jegyzete (uo. 623.) erről tanúskodik, erről a Dilthey-fordításról s annak Hölderlinre vonatkozó tartalmáról már 1986 előtt tudtam. Közlecebből a kötetet csak tanulmányom megjelenése után tudtam személyre venni.

²⁰ *J. m.*, 116.

²¹ Arról, hogy Wilhelm Dilthey mint filozófus, lélekbúvár és irodalomtörténész mind a mai napig nyilván van tartva, élénken tanúskodik a Princeton University Press többkötetes, fordításos Dilthey-kiadványterve. Eddig egyetlen megjelent kötet azonos forrásunkkal, egy új angol fordításban. Lásd Wilhelm DILTHEY, *Poetry and Experience*. Szerk. Rudolf A. MAKREEL és Frithjof RODI. Princeton University Press, Princeton, 1985. A fordítás többek munkája.

²² Erről referál BARÓTI, *i. m.*, 148–149.

akkor irodalmi belátások kincsházának is bizonyuljon, a fiatal Radnóti szerencsésének is számíthatjuk. Ehhez csak annyira van szükség, hogy okunk legyen feltenni Radnótinak a könyvvel való ismerettségét már egyetemi éve folyamán. Várkonyi 1930. őszi előadásai során talán utalhatott fordítására, nincs kizárva, akkor sem festünk túlságosan romantikus képet, ha emellé elképzeljük, hogy a fiatal Radnóti éppen egy ilyen óra után „Popper bácsi Tisza-parti antikváriumában” lelt rá Dilthey könyvének egy példányára.²³ Az sem tűnik teljesen kizártnak, hogy a kis kötetet, amennyiben egyetemi éve során már birtokában volt, kedves tanárjától kapta ajándékba. Valószínűsíteni ezt a lehetőséget sajnos nincs módunkban; Radnótinak Várkonyival való kapcsolatáról jóformán semmit sem tudunk, élő kontrasztban azzal az elég gazdag információval, amellyel Baróti Dezsőnek Radnóttal foglalkozó részletrajzában a diákköltő Sík Sándorral vagy Zolnai Bélával való viszonyáról tájékoztat bennünket.²⁴

Ha feltételeznénk is, hogy Várkonyi Dilthey-fordítása 1930. szeptember első napjaiban került Radnóti kezébe, az is csak azt bizonyítaná, hogy a *Menons Klagen um Diotima* fordítása bármikor készülhetett, 1930. korai szeptemberi és 1941. késői augusztusi napjai között. De egyáltalán nem tartom fontosnak azt, hogy kimutassuk, milyen *korán* készült el annak a tizennygy sornak a magyarra való átültetése. Éppen ellenkezőleg: az, hogy a kis fordításban a mester, és nem a diákköltő kezét látjuk, az egyszerű olvasásból éppoly szembeütő, mint amilyen szembeütő a két magyar szöveg összevetéséből az, hogy Várkonyi prózafordítása az érett művésznek tényleg segítségére volt. Gondos válogatással vette belőle át, amire szüksége volt, és került el azt, amiről szuverén művészi látásával tudta, hogy el kell kerülnie. Így például Radnóti kritikus 7. sorának nyelvezete: „lombját sírta az ág és szálltak a szélben az esők” némileg adósa Várkonyi fogalmazásának: „... és ha hullott is a fákról a lomb, s hordta is a szél az esőt...” De a 3. sorban el tudja kerülni a prózafordításban előforduló ismétlést; Radnóti így ír: „s nézik a tó tükrén az ezüst felhők vonulását”, míg Várkonyi ezt adja: „... s belenéznek a víztükröbe, hol az ezüst felhők képe tükröződik...”²⁵ A *Menon panasza Diotimáért*-fordítás ugyanakkor Radnóti hexameterművészetének legjavából való. Szó sem lehet arról, hogy a Hölderlin-fordítás Radnóti legkorábbi ismert műfordításait, Walter Mehring, Brecht, Goll és Larbaud részben szürrealista szabadverseiből, időrendileg megelőzze.²⁶

A Hölderlin-fordítás késői munka, valószínűleg 1940-ben vagy 1941-ben készült, ami nem zárja ki azt a lehetőséget sem, hogy egy, Várkonyi prózai nívóját felülmúló fordítás lehetősége ne fordult volna meg már a szegedi diákköltő fejében. Az is lehetséges, hogy egy ilyen korai, még gondolatbeli „műhelyviszony” Radnóti saját versterveinek megvalósításában is erősítette. Érdekesnek tűnik egy kézenfekvő fordított viszony Hölderlin költészete mint az érett műfordítás tárgya és mint a fiatal Radnóti

²³Radnóti „Popper bácsi Tisza-parti antikváriumában” vásárolt korai könyvszerzeményeiről számol be BARÓTI, i. m., 136.

²⁴Uo., 150–156., 236–242. (Síkról), 145–147., 447–448. (Zolnairól).

²⁵Várkonyi különösen a német verssor második felének tesz eleget: „Niedersehn in die Wasser, wo silberne Wolken sich spiegeln.” A verssor pontos szórendjét meg Rónay közelíti meg legjobban: „néznek a vízbe alá, hol ezüst felhők színe tükröz” (i. m., 99.).

²⁶Radnóti legkorábbi ismert fordításairól lásd BARÓTI, i. m., 445–447. A Hölderlin-fordítás előfeltétele az a műhely, amelyben 1937 és 1939 között a már mesteri Tibullus-, Vergilius- és Horatius-fordítások készültek el. A Hölderlin-fordítás kései, 1941-es keltezési idejére a Radnóti szövegének 7. sorában előforduló „lombját sírta az ág” fogalmazás enged következtetni, s ennek igen valószínű köze van a következő két sorhoz Radnóti *Nyugtalan őszül* című versében: „Hajdabban nézd! arany őszi levél, / ág sírt feletted” (36–37. sor; *Radnóti Miklós Összes versei és versfordításai*, 1984. 209.). Várkonyinál és Rónaynál a lomb hull az ágról. Az ág sírasi metaforáját Radnóti minden valószínűséggel még 1941 szeptemberének korai napjaiban kreálta Hölderlin-fordítása számára, s innen vehette át saját versébe. A *Nyugtalan őszül* című vers 1941. október 10-i keltezését pedig többheti munka előzhetette meg. Egy más reális lehetőség az, hogy a fordítás 1940 végén vagy 1941 elején született, és hogy a „lombját síró ág” képre versében Radnóti visszaemlékezett.

érelő szellemi táplálék között. Amint ezt a Radnóti és Brecht viszonyával foglalkozó cikkemben is megemlítem, van rá precedens, hogy a költő a következőképpen jár el: (1) egy őt érdeklő idegen verset elolvas, (2) egy ettől megihletett saját versét megírja, (3) a szóban forgó idegen verset később lefordítja. Így történt ez Apollinaire *Les Colchiques* című versével, amellyel Radnóti már 1931-ben találkozott (s amely saját, *Helyzetjelentés* című versét, ami 1931. október 9-i keltű, befolyásolta); így történt ugyancsak Brecht *Kohlen für Mike* című balladájával is, amellyel 1931. december körül ismerkedett meg (s amely előzménye Radnóti 1932. április 24. című, *John Love*-versének). Mindkét esetben a fordítás követi az önálló versírást.²⁷ Egy kis táblázat, amelyben mindhárom kapcsolatot összefoglaljuk, megmutatja, hogy Radnóti korai Hölderlin-, Apollinaire- és Brecht-élményeiből következő versírói és fordítói tevékenysége terén mennyire úgy tűnik, hogy diametrikusan fordított kronológiával állunk szemben:

	Az önálló vers éve	Az idegen vers lefordításának éve
Hölderlin	1930	1940–1941
Apollinaire	1931	1939
Brecht	1932	1932–1933

Tisztán látható tehát, hogy itt Radnótinál korai művészi szokás kialakításáról van szó, és hogy ebben a folyamatban a fiatal költő Hölderlin iránti érdeklődése vezető szerepet tölt be.

Könyv és vers, mint Radnóti Hölderlin-tanulmányainak dokumentumai

Az, hogy a műhelypraxis és műhelytitkok előfeltétele a szellemi növekvés, hogy a fordítóművészt az olvasó és verseket írni kísérő diák előzi meg, mindez természetes folyamat. Radnótinál viszont meglepőnek is hathat, mennyire korán kezdődik a Hölderlinnel való találkozás és a műveibe való elmélyülés. Első szegedi féléve folyamán, tegyük fel, Radnótinak talán még nem volt meg Dilthey műve; Várkonyi fordítására esetleg csak később, Pesten tett szert.²⁸ Annyit viszont véleményem szerint meg kell engednünk, hogy a diákköltő már 1930 őszén ismerte Várkonyi fordítását, ha csak egy, az Egyetemi Könyvtárból kikölcsönzött példány révén is. Mert ha műfordítói terv megvalósításához akkortájt még nem is volt a kötetre szüksége, a *Télre leső dal* megírásához nyilván igen. Ennyi a fent megtárgyaltak után kétségen felülínek tűnik. Ezt a feltevést egyetlen gondolat módosítaná, mégpedig az, hogy a Hölderlin-versek által szintén megihletett *Emlék* című vers 1930. márciusi keltezésű, tehát még Radnóti egyetemi diákévei előtt íródott. S minthogy az *Emlék* nem egy, hanem három Hölderlin-vers nyomát is viseli,²⁹ felmerül az a gondolat, nem volt-e a pályakezdő Radnóti már jóval egyetemi éveivel jártas Hölderlin-költészetében. Ezek szerint Várkonyi Dilthey-fordítását már Reichenbergben vagy az ottani tanévet követő két fontos év során, 1928. július és 1930. szeptember között ismerte meg.³⁰ Sőt nemcsak Várkonyi Dilthey-fordításának ismeretére jogos itt a következtetés, hanem

²⁷ Lásd Emery GEORGE Radnóti Brecht-fordításáról szóló cikkét. FK, 1984. 442–443.

²⁸ Hogy Radnóti Pesten is mily szenvedéllyel bújt az antikváriumokat, arról több helyen is olvashatunk; lásd a költő „Böngészde” rubrikával ellátott rövid közleményét, *Utca és irodalom* cím alatt (Radnóti Miklós Művei, 1982. 545.).

²⁹ A [Da ich ein Knabe war...], *Lebensalter* és *Patmos* címűkét.

³⁰ A [Da ich ein Knabe war...], szövegének egy passzusát magyar prózafordításban idézi Várkonyi Dilthey-kötetében (89.). Itt még inkább az 1928 és 1930 között eltelt két évre gondolok; Radnóti irodalmi pályáját 1928-ban kezdte el. 1930-ban jelent meg *Pogány köszöntő* című első jelentős verseskötete. Lásd erről BARÓTI, i. m., 58–128.

valószínűleg már azokban az években is minden nagyobb magyar egyetemi vagy nyilvános városi könyvtárban megtalálható.³¹

Vessünk most egy pillantást újra a *Télre leső dal* című vers képrendszerére és szerkezetére. Amint láttuk, ezt a verset megelőzően is íródott olyan Radnóti-vers, amely több Hölderlin-vers inspirációját jelzi. Ugyanez a *Télre leső dalra* is áll. Pontosan annyi Hölderlin-vers befolyásáról van szó itt is, mint az *Emlék* című vers esetében. A három Hölderlin-vers, amely a *Télre leső dal*t meghihlette: a *Menons Klagen um Diotima* negyedik szakasza; a *Hälfte des Lebens* és a késői, pindarosi felépítésű *Andenken*. Amint láttuk, a *Menons Klagen um Diotima* hatása Radnóti versére nem csupán a képekre szorítkozik; ugyanez áll a *Hälfte des Lebens* című késői lírikus mű befolyására; a közös vonások az egész verset átjárják és meghatározzák. Hölderlin *Hälfte des Lebens* című versét itt idézzük:

Mit gelben Birnen hängen
Und voll mit wilden Rosen
Das Land is den See,
Ihr holden Schwäne,
Und trunken von Küssen
Tunkt ihr das Haupt
Ins heilignüchterne Wasser.

Weh mir, wo nehme ich, wenn
Es Winter ist, die Blumen, und wo
Den Sonnenschein,
Und Schatten der Erde?
Die Mauern stehn
Sprachlos und kalt, im Winde
Klirren die Fahnen.³²

Keresztury Dezső fordításában:

Sárga gyümölcscsel hajlik
és vadrózsával telten
a tóba a part,
ti boldog hattyúk;
és csóktól ittasan
csobban meg fejetek
a szentül józan vízben.

Jaj, hol veszem én, ha
tél lesz már, a virágot és
a napsugarat
s árnyékot a földön?

³¹Gondolok itt különösen a berlini Propyläen-Verlag gondozásában megjelent Norbert von Hellin-grath-féle és a lipcei Insel-Verlag impresszuma alatt napvilágot látott Franz Zinkernagel-féle kritikai kiadásokra, valamint Wilhelm Böhm, Marie Joachimi-Dege, Manfred Schneider és Karl Vištor részben kritikai, részben népszerű Hölderlin-kiadványaira. Ezek a szöveggyűjtemények mind 1905 és 1925 között jelentek meg. A múlt századi Hölderlin-kiadások közül itt még Berthold Litzmann 1896-ban megjelent kétkötetes kiadványa jöhet számításba.

³²Szövegünk forrása: Hölderlin, *Sämtliche Werke, Grosse Stuttgarter Ausgabe*. Szerk. Friedrich BEISSNER: Stuttgart, 1943–1985. 2. k., 1. rész (*Gedichte nach 1800. Text*), 117. Diltthey „Mit gelben Blumen” variánsa (*i. m.*, 175.) egy hibás olvasathagyományra nyúlik vissza.

A falak némán
állnak és ridegen, a szélben
csikorog a szélkakas.³³

Szinte meglepő, hogy már felépítésére nézve mennyire rokonvers a *Hälfte des Lebens* a *Tétre leső dal* című verssel. Mindkettő két hétsoros versszakból áll, és bár a „(7 · 7) józansága” (hogy kölcsonkérjek a *Levél a hitveshez* című verstől egy itt igen találó *conzettót*) áll még két versre, amelyeket Radnóti a *Tétre leső dal* megírása után egy éven belül írt: a *Júliusi vers, délutánra* (dátuma 1931. július) és a kötetben meg nem jelent *Kerekedő mítoszra* (amely 1931. október 9-i keltezésű), egyik sem veszi fel vele a versenyt az évszakok dialektikája terén.³⁴ Az, hogy a *Tétre leső dalban* a nyár közepette a tél hangulata nyomasztja a szegény menyasszonyt és vőlegényt, továbbá az, hogy, amint ezt a második versszak énekli, nem találják meg nyarukat, hogy előttük „most sem nyílt ki / életük rózsafája” (9–10. sor), mindez Radnóti szorgos olvasására és megfigyelőképeségére vall. Mint ahogyan későbbi, *Koranyár* című versében is megénekelte ezt Radnóti: „Micsoda téli kép e nyárra készülé- ben!”³⁵ Szerkezetileg is hatásos a csalódás és a tél által való fenyegetettség képe: a *Tétre leső dalban* a tél épp ott köszönt be, mint ahol ezt a *Hälfte des Lebens* című versben teszi, mármint a három záró sorban. Radnótinál: „már hóba bukó / esőnk tarka színeink nyomorítják s / takarót vár a fészkes vetés!” Hölderlin versében: „Die Mauern steln / Sprachlos und kalt, im Winde / Klirren die Fahnen.” S mint ahogyan a „Fahnen” kifejezés itt nem zászlókat, hanem szélkakasokat jelent, feltehetően tornyok tetején,³⁶ mintha Hölderlin versének utolsó sora a Radnóti versének első sorában található „templomok tornyai”-ra is kihatna. Mindebben az az érdekes, hogy a képek a két versben máshol is fedik egymást. A *Menons Klagen um Diotima* után a *Hälfte des Lebens* Hölderlin második nagy verse, amelyben a hatyú képe mint igazi, élő madaré, szerepet játszik.³⁷ És ha ugyan igaz is, hogy a hatyúk és a tó képei Hölderlin versében négy sort foglalnak el, míg Radnóti versében csak kettőt, az is fennáll, hogy a *Tétre leső dal* képsorozatában patak és folyó fölváltja a tavat: „s rozsdás földjeink csodás gyermekei / tovább fürödtek a Tisza felé / hajoló, halas patakokban!” (5–7. sor).

A hölderlini költői fantáziában a szerelmes hatyúk képe kritikusaiknak mindig kedvenc szimbóluma volt, és komoly kritikai felértékelés nélkül az idők során nem maradt.³⁸ De nem számíthatjuk

³³ Szövegünk forrása: *Friedrich Hölderlin Versei*. Válogatta és szerkesztette RÓNAY György. Lyra Mundi. Európa, Bp., 1980. 147. Nem helyes az 1. sorban a „gyümölcsel” („körtékkel” helyett) és a 4. sorban a „boldog” („kedves” helyett) fogalmazás, de kitűnő Kereszturynál a 7. sorban a „szentül józan” és a 14-ben a „szélkakas” (a „Fahnen” itt ezt intendálja, s nem a zászlót). Vö. a többi versfordítói munkájával (uo., 144–150.; a *Hälfte des Lebens*-t összesen tizen fordították magyarra).

³⁴ Az elsőben csak nyár, a másodikban csak tél uralkodik, habár konkurens képek el is vonják figyelmünket az évszaktól. Így az első versben a záró sorban „mentő szelek” kerekednek, a másodikban a „nyíló bicska” képe látható. Lásd Radnóti Miklós *Összes versei és versfordításai*. 1984. 77., 296.

³⁵ Uo., 186.

³⁶ Tetők, templomtornyok és szélkakasok képvilágáról szól továbbá Hölderlin művészetében a *Mne-mosyne* című késői himnusz második versszaka (ugyanaz a szöveg a vers mindhárom variánsában): „und es blühet / An Dächern der Rauch, bei alter Krone / Der Thürme, friedsam” és a kételyes hiteleségű *In lieblicher Bläue* megnyitó passzusa, amelyben szintén templomtornyról van szó: „... im Winde aber oben stille krähet die Fahne” (Hölderlin, *Sämtliche Werke*, szerk. BEISSNER, 2. k., 1. rész, 193., 372.). Lásd egy ilyen szélkakas fényképét reprodukálva Manfred KOSCHLIG *Mörke in seiner Welt* című ikonográfiai művében, Verlag Solitude Stuttgart, 1954, 78.

³⁷ Mint hasonlatot lásd még a hatyú képét Hölderlin költészetében a *Patmos* utolsó változatának 160. sorában: „und wie Schwanen der Schiffe Gang” (Hölderlin, *Sämtliche Werke*, szerk. BEISSNER, uo., 186.).

³⁸ A *Menons Klagen um Diotima* című elégiáról lásd különösen Karl VIETOR tartós értékű dolgozatát, Hölderlin *Liebeselegie in Internationale Forschungen zur deutschen Literaturgeschichte*. Julius Petersen zum 60. Geburtstag. Szerk. H. CYSARZ, A. R. HOHLFELD et al. Quelle et Meyer, Leipzig, 1938. 127–158. A negyedik szakasz forrásait megmutatja és tárgyalja Viëtor jegyzete, uo. 155.

ezt a bármennyire is kedves képet fontosabbnak, mint a folyó képét és jelképrendszerét Hölderlin mitikus és főképp himnikus költészetében. Úgy mint Goethe művében a szabad ritmusú *Mahomets-Gesang*, úgy az érett Hölderlin teljesítményei között a *Der gefasselte Strom* (*Ganymed* című variánsával), az *Am Quell der Donau*, a *der Rhein* és a *Der Ister* című vers a költő profétikus művészetének legfontosabb tartozékai közül való. Így ha egy. Hölderlin hatásától annyira átítatott versben, mint a *Télre leső dal*ban folyó és patak képe jelentkezik, nem csoda, ha a nagy német költő művében jártas olvasó felfüel. És bár az *Andenken* című késői himnusz mérete – ötvenkilenc sor – nem engedi, hogy teljes egészében idézzük, erre nincs is szükség, mert ennél a versnél elszigetelt képek és szuggeszciók hatásáról van szó. A folyó azonban itt is fontos szerepet tölt be. Azért az első versszakot szeretném idézni; itt több kép szerepet játszik:

Der Nordost wehet,
Der liebste unter den Winden
Mir, weil er feurigen Geist
Und gute Fahrt verheisset der Schiffern.
Geh aber nun und grüsse
Die schöne Garonne,
Und die Gärten von Bourdeaux
Dort, wo am scharfen Ufer
Hingehet der Steg und in den Strom
Tief fällt der Bach, darüber aber
Hinschaut ein edel Paar
Von Eichen und Silberpappeln...³⁹

Folyó és patak képei itt középpontba kerülnek. Igen érdekes továbbá a „nemes pár” képe; két fáról van szó, de nem lenne költő a költő, ha ebből ki ne érezné a nemes emberpár képének létjogát, lírai lehetőségét. Az *Andenken* meghitt tájkép, de egyben szerelmes vers is; nők és férfiak fordulnak meg e tájban (17–18. sor: „An Feiertagen gehn / Die braunen Frauen”; 49–50. sor: „Nun aber sind zu Indiern / Die Männer gegangen”), és a vers végén maga a költő tesz vallomást a táj, az emberek s a szép nők iránt érzett szerelméről:

Es nehmet aber
Und giebt Gedächtniss die See,
Und die Lieb' auch heftet fleissig die Augen,
Was bleibt aber, stiften dic Dichter.⁴⁰

Radnóti az *Andenken* című himnuszról, úgy, mint Hölderlin egyéb késői himnuszeitól, nem Várkonyi Dilthey-kötete révén, hanem egy Hölderlin-kiadásból tájékozódhatott. De ettől függetlenül fedezhetett fel jó néhány Hölderlin-verset mind a kiadásokban, mind a *Das Erlebnis und die Dichtung* Várkonyi-féle magyar verziójában. Dilthey Hölderlin-esszéje például a *Hälfte des Lebens* teljes idézésével zárul. Amennyiben ezt a verset Radnóti, mondjuk, a Marie von Joachimi-Dege által szerkesztett kiadvány első kötetéből is ismerte, úgy láthatta, hogy a *Hälfte des Lebens* és a *Lebensalter* rokon-

³⁹ Szövegünk forrása: Hölderlin, *Sämtliche Werke*, szerk. BEISSNER, 2. k., 1. rész, 188. Vajon jelentős-e, hogy az *Andenken* és az *Emlék* cím oly hasonló egymáshoz?

⁴⁰ Uo., 189. Idézetünk itt, mint fent mindenütt, Hölderlin archaikus helyesírását megőrzi. Az *Andenken* negyedik versszakában (a 41–48. sorban) előforduló negatívumok a *Télre leső dal* című vers 8–10. sorában előforduló negatívum elképzelhető ihletői. Itt utalok arra is, hogy SZERB Antal, *Száz vers* című antológiájának előszava végén, az *Andenken* című himnusz zárósort idézi, sajnos helytelenül. A szóban forgó antológia mind a négy kiadásában (1943, 1944, 1957, 1983) a vessző a „bleibet” szó után van kitéve, holott az „aber” után kellene jönnie.

vers.⁴¹ Nincs kizárva így az sem, hogy tudatos eljárásról van szó, amikor Radnóti e két Hölderlin-verset két saját rokonversében, a *Télre leső dalban*, illetve a korábbi *Emlékben* értékesítette. Ettől eltekintve Várkonyi kötete Radnótinak későbbi lírai fejlődésében is segítségére volt. Monográfiámban írok arról, mennyire fontos vers volt Radnóti számára Hölderlin *An die Parzen* és *Empedokles* című alkaioszi ódája.⁴² Míg e klasszikus metrum költői elsajátítása Horatius és Berzsenyi szorgalmas olvasását igényli, Hölderlin, mint mester és atyai barát, itt sem maradhat a háttérbe szorítva.⁴³ És úgy, mint ahogyan – hogy őszintén szóljak – ezt utólag meg is éreztem, tényleg helyet foglal mindkét Hölderlin-vers Dilthey könyvében: az *Empedokles* a 142., az *An die Parzen* a 158–159. oldalon.

Szinte szerencsének tűnik, hogy nem minden adat víz az összehasonlító irodalomtudomány berkeiben dolgozó filológus malmára. Radnóti *Kolumbusz* című mesterművét, amely tömör tizenhárom sorában egyben lírai vers, elbeszélés és dráma is, hiába próbálnánk összehasonlítani Hölderlin *Kolomb* című késői himnusi töredékével. Fordítva is fogalmazhatnánk: Radnótinak, minden, aprószenteket és szentképeket ábrázoló korai lírai zsengei ellenére, nincsen olyan, Krisztushoz szóló emelt hangú költeménye, amely felvenné a versenyt Hölderlinnek a *Patmos* című himnuszában érvényesített Krisztus-víziójával s annak ezt alátámasztó és kifejezésre juttató dikciójával. De eltekintve attól, hogy az ilyenemű megállapítások, habár helyesek is, igen igazságtalanok tudnak lenni mindkét költő irányában, nem is ez a lényeg. Művészi teljesítmények nem fedhetik egymást; minden hasonlatosság mellett az eltérések is érdekesek. Egy művész kutat és tanul – Hölderlin Pindarostól, Radnóti Vergiliustól –, és egyéni és eredeti munkát végez. Az igazi szerencse abban rejlik, hogy ezek a lelki rokonságok és tanulási alkalmak léteznek, és hogy számunkra fellelhetőek. Hogy Radnóti Várkonyi Hildebrand Dilthey-fordításából mennyit merített, az ott idézett és prózára fordított versek észrevétele és kiaknázása mellett is, azt csak úgy értékelhetnénk igazán, ha Dilthey esszéjét újra szemügyre vennénk, és erről szintén vállalnánk egy kritikai értekezést. De szerencsénk, úgy vélem, még enélkül is volt; amellé, hogy Radnóti éppúgy Hölderlin tanítványa, mint Horatiusé, azt is megfigyelhetjük, hogy egy-egy lírai képet, amelyet Hölderlinnek vagy neki is köszönhet, Radnóti költői pályája legvégéig szívében hordott. A vizekben tükröződő felhők s egek képre még a második *Razglednik*ban is rábukkanunk:

Kilenc kilométerre innen égnek
a kazlak és a házak,
s a rétek szélein megülve némán
riadt pórok pipáznak.
Itt még vizet fodroz a tóra lépő
apró pásztorleány
s felhőt iszik a vízre ráhajolva
a fodros birkanyáj.⁴⁴

⁴¹ Mindkét vers először Hölderlin frankfurti kiadója, Friedrich WILMANS *Taschenbuch für das Jahr 1805. Der Liebe und Freundschaft gewidmet* című almanachjában jelent meg. Ebben a jól szerkesztett korai kiadványban a versek lehetőség szerint kronológiai csoportosulásaik szerint kapnak helyet. Lásd: *Hölderlins Werke*. Szerk. Marie JOACHIMI-DEGF. Bongs, Berlin, Leipzig, Wien, Stuttgart, évszám nélkül (1908), 1. k., 225. (*Hälfte des Lebens*), 226. (*Lebensalter*). Ezenfelül lásd a szerkesztő által összeállított jegyzéket Hölderlin első közléseiről, ugyanott, 301–304.

⁴² *J. m.*, 229–233.

⁴³ Lásd ezzel kapcsolatban KAJTÁR Mária tanulmányát, *Berzsenyi és Hölderlin*. ItK, 1978. 597–607.

⁴⁴ Szövegünk forrása: *Radnóti Miklós Összes versei és versfordításai*. 1984. 251–252. Radnóti visszaemlékező tehetségéről referál monográfiám első és tizenegyedik fejezete is: *i. m.*, 9–11., 279. Ha, amint feltehető, tényleg fennáll, hogy visszaemlékezéseiben az alapos körületekintés itt is segítségére volt, nincs kizárva, hogy a 31. jegyzetünkben felsorolt Hölderlin-forrásmunkákhoz még egy olvasmányt csatolhatunk: SAS Andor, *Hölderlin Frigyes*. EPhK., 1910. 262–276., 319–339. Ha Radnóti ezt a cikket egyetemista korában ismerte, észrevehette továbbá, hogy a lap 1910-es évfolyamának munkatársai között ott szerepelt Marót Károly, Szegeden a klasszikus stilsztika és irodalomtörténet tanára. És habár ezt véletlennek is minősíthetjük, nem véletlen, hogy az, amit Marót előadásain tanult, előfeltételvé vált Radnóti Hölderlin versén bemutatott fordítóművészetének. Marótról ebből a szempontból értekezik BARÓTI, *i. m.*, 149.

Enyedi Sándor

AZ ERDÉLYI MAGYAR NYELVMÍVELŐ TÁRSASÁG LEVELES LÁDÁJÁBÓL
 (1795-ös levelek)

Erdélyben a XVIII. század utolsó évtizedének elején a megvalósulás szakaszába jutott két társaság: a kéziratkiadók és a nyelvművelők ügye. A két társaság eszmei fundamentumát Aranka György dolgozta ki. Ő az, aki 1798 közepéig betöltötte az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság főtítoknoki tisztét. 1791 és 1798 között lebonyolított gazdag levelezés jelzi, visszatükrözi a sikerrel véghez vitt szervezőmunkát, s e megállapítás különösen érvényes a marosvásárhelyi székhellyel működő nyelvművelő társaságra, amelynek levelezését csaknem kizárólagosan Aranka intézte. A levelek nagyobb része ma is kiadásra vár. Aranka lemondásával a társaság nem szűnt meg, de a szereteágazó levelezés megcsappant.

Az Aranka nevével jelzett korszakban az 1795-ös év az az időszak, amelyből a legkevesebb levél maradt meg, s talán nem járunk messze az igazságtól, ha leszögezzük, hogy az óvatosság is jócskán megapasztotta az utókorra maradt levélhagyatékot. Ki tudná ma már megmondani, hogy a társaság két korábbi levelezőjének és munkatársának, Batsányi Jánosnak és Kazinczy Ferencnek a sorsát hallva hány levél esett a megrémült félelem áldozatául? Alighogy 1794 júliusában véget ért Bánffy György gubernátor marosvásárhelyi inspekcója, augusztus elején Aranka György több mint három hónapra Magyarországra indult. Utazása sajnálatos módon (de talán nem véletlenül!) egybeesett a Martinovics-féle összeesküvés felgöngyölítésével, s a gyorsan érvényesített retorziókkal. Keszthelyi László, Aranka alkalmi kolozsvári levelezője 1794. szeptember 8-án írt levelében jól ítéli meg a fejleményeket: „Ma minden munkás szövetség gyanúságos, ha mind is azt mondja: Magyar Szövetség. de a magyar nyelvnek kisimitására fel állított társaságot nem lehet féltetni semmi gyanúságtól is. Nem lehet? De oly időt értünk, hogy ha a Miatyánknak új megfejtésére állítottatott volna is fel valami czimbora, még ez is arra gyujtogatna némelyeket, hogy ez az egész összeállítás valami rosszat huz maga után. (...) Ha még oly dolgokról írának, felgyujtja, feltüzesiti az embert, példának okáért Hazáról, hazafüszágról, hazai nyelvről, nemzeti ruházkodásról...”¹ Az sem meglepetés, ha ebben a légkörben számos tervezett levél nem született meg, s így nem csoda, hogy az elküldésre (talán már a megírásra) nem került és a septémben megsemmisített levelek következtében az 1795-ös levéltermés nem túlságosan gazdag. Holott ekkorára már jelentős volt az a visszhang, amelyet főleg a nyelvművelő társaság kiváltott széles akkori „hazájában” Marosvásárhelytől Bécsig, Sárospataktól Sopronig.

A társaság munkáinak első darabja is már a cenzúra „áldását” várta, de 1795-ben hosszasan tűnt a várakozás a kedvezőbb időkre. Hosszú hónapok szünete után csak 1795 novemberében folytatja ülésait a társaság, s így is 1795-ben mindössze két ülésre kerül sor.² Ebben a politikai légkörben Aranka is fontolóra vesz minden megírásra kerülő levelet, de őt sem árasztják el a válaszokkal. A társaság további működése forog kockán. És minden, amit eddig sikerült megvalósítani. Jó hír Arankától csak 1796 márciusa táján érkezik egy „névtelenhez”, talán a pesti Kovachich Marton Györgyhöz: „A' miért ezen a' mult szélvészés időkön leginkább busultam, a' volt, hogy még az ártatlan igyekezeteketis szinte egészen fel fordítá; leginkább a' Levelezéseket bátorságosakká nem tette, sőt kétség's gyanu alá vette. A' Magyar Társaságis halgatott: csak a' minap kezdvén meglevedenedni...” – írja március 22-én.³

¹ A levél eredetije az Akadémia kolozsvári fiókjának 1. sz. könyvtárában, az Aranka-gyűjteményben volt.

² JANCSÓ Elemér, *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai*, Bukarest, 1955. 172–174., 175–178.

³ OSZK Kézirattár. Fol. Lat. 77/18.

Az alább közlésre kerülő hat levél a „pangás” évéből tehát különösen fontos, mert mutatja az *események ellenére* megmaradt érdeklődést. E levelek válaszok Aranka korábbi megkereséseire, s talán nem érdektelen a földrajzi irány, ahonnan a levelek Marosvásárhelyre érkeznek (az időrendi sorrendben: Nagyvárad, Kolozsvár, Révkomárom, Pest, Nagykároly, Miskolc). Kiegészíthetnénk a már közlésre került vagy még közlésre váró többi 1795-ös levél feladóhelyeivel: Szeben, Göttinga, Kraszna, Bécs, Almás, Buda, Jéna, Hajdúhadház jelzi a társaság kisugárzó erejét.

A közlésre kerülő hat levél szerzői között van alkalmi (egyszeri) levelező (Mossótyz Institoris Gábor,⁴ Cseh Ferenc,⁵ Vay József⁶), de van a jövő szempontjából fontos állandó munkatárs is: ifjabb Teleki Domokos⁷ – Teleki Sámuel kancellár nagyobbik fia – e levéllel kezdi korai haláláig tartó tevékenységét a társaság számára, úgyszintén első levelét küldi Cserey Farkas is,⁸ akinek nevével a következő években sűrűn fogunk találkozni, de a Révkomáromban letelepedett erdélyi származását büszkén vállaló „chirurg” (sebészorvos) Mihálcz Tamás⁹ is többször vált levelet a társaság dolgairól Arankával.

A közlésre kerülő utolsó levél az első magyarországi „megrendelők” híradását hozza, holott a társaság munkáinak első darabja éppen hogy elhagyta a cenzúrát, s a nagyszebeni nyomdára vár a feladat, hogy a kéziratból könyv szülessék. A következő évben, 1796-ban a nehezen beérett gyümölcs már oda-kerül az olvasók asztalára.

1.

IFJ. TELEKI DOMOKOS LEVELE ARANKA GYÖRGYHÖZ¹⁰

N[agy] Várad 9^a Januar 1795.

Méltóságos Királyi Tábla Fia!
Különös Jó Uram!

Kolozsvárról indított Levelét a' M[é][t]osá[e][o]s Urnak Bécsből per retour vettem; éppen mai postával. Igen kedves előttem, hogy a' M[é]g (a továbbiakban Méltóságos) Ur engem, a' maga Hazafiui igyekezetei elő-mozdításának töllem ki-telhető eszközésére, meg-biz-én tehetségem szerint kívánok a' Méltóságos Urnak mind ezekben, mind egyebekben igaz szívűséggel szolgálni; annyival inkább hogy a' Méltóságos Urnak szorgalmatos fáradozásai Hazánk Litteraturájában, és sok rendű jó szándékai Hazánk köz-javára; mind az érdemlett becsüllést, mind a hazafiui szives készséget töllem meg-kivánják. – Örömmel értem a' Méltóságos Urto: hogy Magyar Országai experientiajával teljes meg elégedéssel vagyon. Kár azonban hogy a' Méltóságos Ur, többet nem mulathatott. Sok szépet és sok jót lát az ember mind a' két Hazánkban. – még pedig olyast, a'mi közönségesen nem esmértetik, olyast is a'mi tsak

⁴Mossótyz Institoris Gábor pesti könyvkereskedő, aki Pesten a Kecskeméti utcában az 1790-es évek elején olvasókabinetet és kölcsönkönyvtárat tartott fenn.

⁵Cseh Ferenc Szatmár megyei alispán.

⁶Vay József (1750–1821) a Tiszán inneni református egyházkerület főgondnoka, a sárospataki iskola újjászervezője, egy időben Szabolcs megye alispánja.

⁷Teleki Domokos (1773–1798) a jénai mineralógiai társaság tagja, az Erdélyi Magyar Nyelvívlő Társaság egyik lelkes tagja, aki az összekötő szerepet töltötte be a társaság és a pesti és bécsi magyar írók, tudósok között.

⁸Cserey Farkas, nagyajtai (1773–1842). Botanikus, katona, régiséggyűjtő. Ő tudósította a társaságot Aranka kérésére a szilágysomlyói kincsről.

⁹Mihálcz Tamás (életrajzi adatai ismeretlenek). Orvosi tanulmányait Pesten végezte, Révkomáromban telepedett le. Később is levelezett a társasággal „mint pártoló tag”.

¹⁰A levél eredetije a kolozsvári Aranka-gyűjteményben (az Akadémia fiókja, 1. sz. könyvtár) volt. Teleki Domokos leveleiből eddig több már nyomtatásban is megjelent. ItK, 1935. 34–37.: Teleki Domokos 2 levele (Nagyvárad, 1795. március 10.; Nagyvárad, 1795. május 10.).

el-hintetett mag, de a' száraz idő miatt ki-nem tsirázhatik – és a' jó essőt várja, ez az esső pedig a' jó Hazafiaknak egybe-vetett igyekezetétől függ csupán – de minden renden és minden Karban lévő Hazafiak igyekezetétől, 's a' Köz Jóért buzogó indulataiktól!

A'mi a Méltóságos Ur' Commissiojit illeti – sajnálva kell írnom: hogy azoknak mind eleget tennem tehetségemben nints; minthogy arra jelenlétem kívántatik – Hanem ezekre nézve; u. m. különösen az Augustinianusoknál található M[anu] S[criptum] könyvekre nézve; az iffju Zejk Dániel¹¹ Ötsémnek írok, hogy Bethlen Imre¹² Ötsémmel ennek járjanak végire, és mások értelmes ítéletével meghatározván azoknak le-iratásokat, azt vitessék-is végbe. – A'mely M[anu] S[crip]t[umok]at továbbá a' Méltóságos Ur a' Császári Bibliothecából ki-nevez, azok íránt, ha Bécsbe ismét fel-megyek bizonyosan curioskodom – sőt ha valamely a' le-iratásra méltó lenne – igyekezni fogok a' Társaság számára egy le-iratokkal kedveskedni. – Az Anyám Bibliothecájában lévő M[anu] S[crip]t[umok] regestrumát és az Anyám Bibliothecája Catalogussát is a' Méltóságos Urnak ha lehet mentől előbb el-küldöm. Az Atyámnak írtam íránta. A'mi az Ujjságok, és a' Journál polit. a' Méltóságos Ur számára való ki-rendelését illeti, az íránt Pántzél Dánielnek¹³ írtam – mely szerint a' pénzt néki küldje a' Méltóságos Ur.

A'mi az én ígéretem: hogy t. i. némely Utazásaimnak le-iratokat közlendem;¹⁴ a' Társaság ki-jövő Szakaszos-írásaiba való bé-iktatás végett; azt eddig azért nem tselekedtem; minthogy némely Correctiókon, és ujjabb meg ujjabb purizálásokon mentek által – De továbbá némely Rézmettszések-is készülnek hozzá; melyek miatt még vagy 2 Hónapig -bé nem küldhetem. – mind-egy részét azonban előbb bé küldöm a' Méltóságos Urnak – a' más részét pedig a' réz-mettszésekkel későbbben, de kérem a' Méltóságos urat írja meg – hogy le tudják é a' Réz táblákat szépen nyomni Kolosvárt? – Azokrol az Utazás-le-írásairól pedig azt is kérem hogy ha bé-küldöm, azok azonnal tétettessenek bé az Ugy-nevezett Journálba – ha arra érdemesnek találtnak – mert az ily Utazásoknak betse, minthogy mostani dolgokat 's környüállásokat illet, nagyobb, mentől ujjabb, de veszhetne az által-is, ha vagy egy más, azon részekben tett utazás le-írása (mely kivált a' M[agyar] Országai Társaság tagjaitól reménylhető) előbb bé tétetnék, és az enyimeket némely részeiben ki merithetné. –

A' Méltóságos Urnak nem sokára Levelit el-várván, szives indulatiban ajánlott meg-különböztetett tisztelettel maradok a Méltóságos Urnak

igaz hű szolg[ája]
J. G. Teleki Domokos.

P. S. A' Magyar kéz-írásos Társaság valóban egy jobbat nem tselekedhetne (és kérem is a' Méltóságos Urat ennek eszközlésére) mint ha a' N. Cornides¹⁵ igen nevezetes M[anu] S[crip]t[um]ait de különösen és kiváltképpen az ide rekesztett Laistromban meg-nevezettek, ki-adná. – : Kérem továbbra a' Méltóságos Urat küldjen nékem, a' Társaságbeliek meg egyezésével Hivó Levelet; mert vagynak itt Váradon némelyek, a' kik örömet bé állának; és a' kik bizonynal érdemesek, hogy örömmel bé-véteszenek a Társaságtól – erről tudósítást és válaszsát várom a' Méltóságos urnak.

P. S. Én a' Méltóságos Urnak Debretzenbe intéztem volt egy Levelt, a' Bibliothecarius Nagyhoz:¹⁶ nem tudom vette volt é a' Méltóságos Ur?

¹¹ Zeyk Dániel, II. (?–1846). Királyi táblai ülnök, majd főkormányászként tanácsos.

¹² Bethlen Imre (?–1834). Küküllő, majd Alsó-Fehér megye főispánja. Tanulmányait külföldi akadémiákon (Göttingában, Erlangenben, Jénában stb.) végezte. Innen tudósította a társaságot a kinti tudományos életről, a magyar diákokról.

¹³ Pántzél Dániel (1759–1827). Erdélyi származású hírlapíró Bécsben. Ő közölte lapjában a bécsi Magyar Merkuriusban a társaságról szóló tudósításokat.

¹⁴ Az említett útleírás Egy-néhány utazások leírása címmel jelent meg 1796-ban.

¹⁵ Cornides Dániel (1732–1787) egyetemi tanár, könyvtartó, Teleki József személyi titkára: gazdag oklevél-, kézirat- és éremgyűjteményét Teleki József vásárolta meg. Történelemtudományi kutatásokat végzett. Kéziratai később az MTA kéziratárába és az Egyetemi Könyvtárba kerültek.

¹⁶ Nagy Sámuel (?–1810). Komáromi származású orvosdoktor, a levél keletkezésének idején a debreceni református főiskola könyvtárnoka. Csokonai debreceni köréhez tartozott; számos levelet váltott az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társasággal. Segített az erdélyi vonatkozású történelmi forrásművek felkutatásában.

CSEREY FARKAS LEVELE ARANKA GYÖRGYHÖZ¹⁷

Méltóságos Ur különös Érdemü Tudos Hazafi!

Az Magyar Nyelv Művelő Társaság nevében hozzám bocsátot Jelentést Tisztelettel, s' örömmel vettem. Tisztelem ugyan is az abba ki jelentet Tárgynak Méltóságos voltát, s' örvendek különösen hogy azon minden Boldogságunk bizonyos kuftejének Hazánk Nyelvének ki pallérozása Czélul ily Hasznos, és Érdemes mod szerént vétetődöt fell. – Ezen tisztelethez és különös Örömhöz járulván szívemnek azon tiszta Erzése, mely szerént valo leg első törekvésemnek tartom, Ohaitot, és igen kedves Szerentsémnek tartandom, ha azon Erdemes Társaságnak, melynek az M[éltosá]gos Ur egy Tiszteletre méltó Tagja, én is Tagjává lehetek, a hol a Szent Egyesség, s' tiszta Barátság érzékenyíti a sziveket, s' öszve kaptsolt válokkal Miveltetik a Haza Nyelve, s' az által az eddig még tsak képzelní sem tudot Boldogságára jutand Nemes és Szabad Nemzetünk. Végye tehát a M[éltosá]gos Ur ezen Ayánlásomat ugy – mint azon tiszta Indulatbol eredtetet – mely szerént tsekély tehetségemből a ki telhetőségig kívának ezen most uijonon épült Oltáron a Köz Haszonnak aldozni. A ki egyéb aránt az M[éltosá]gos Ur érdemes Barátságában ayánlot maradok a

M[éltosá]gos Urnak

Alázatos Szolgája
Cserey Farkas

Kolosvarott. 15. Febr. 1795.

MIHÁLCZ TAMÁS LEVELE ARANKA GYÖRGYHÖZ¹⁸

Nagy érdemü Hazafiak, Kedves véreim, Atyámfiak!

Még abban az üdőben, midőn a Természet ellen agyarkodó vad irigység; Anyai tejjel szopott nyelvünket; ennek gyükerén meg ragadván, szájunkból ki szakasztotta vala, és az Egész két Nemes Magyar Hazát keserves és ha állandó maradott volna soha el felejthetetlen siralmas néma gyászba borította volna, meg kellett minden igaz Hazafinak győzettenni a jelen lévő mély álmából már ébredező Társaság el multhatatlan fel állításáról, ha tsak a Magyar Nemzet ugy akar virágjába élni, mint Magyar Nemzet, és oly Társaságot égő Hazai és Nemzeti szeretettel ohajtani, mely majd majd hanyatló és tsak nem a sirba bukkanó nyelvünknek talpra állítására és virágzó életének meg erősítésére hatható gyógyító balsamumot hozhasson. Es imé, alattomban való szívem gyümölcstelen ohajtozásainak már bizonyos el ért célra kezét nyujtja, és oly szép le ábrázolt bölts okokkal szívemet magához kaptsolni igyekezik melyekre szeretettel tetézt szívem, nem tsak meg nem tartóztathattya magát, hanem fáradozásaim után Istentől vett jóvaimból utolsó pihenéseimig, minden Esztendőben őt Rh [Rhénus] fr [forint] az meg mutatandó helyen be fogok fizetni, mely tsekély summát már 11ma Januarii Anni labentio 795 Soós Márton¹⁹ O[rvos] D[ok]tor Urnak az említett Társaság egyik Tagjának, erga recepisse effective le is tettem.

Végye én töllem a Nemes Társaság oly szivel milyennel én adom, és kedves Hazámért. Ditső Nemzetért a szeretet által él és buzog, melyet tisztelem áldom, magasztalom, és minden alkalmas üdőben elő mozdítani, ezen régen ohajtott Társaságot szorgalmatoskodom.

Magamat pedig Hazafiúi szeretetében holtomig alázatosan ajánlván vagyok
Nemes Társaságnak

alázatos tisztelője
Erdélyi Nagy Kászoni Születés
Mihálcz Tamás
J. KV Local Chirurg

29 Febr. 795.
Rév Komárom

¹⁷ OSZK Kézirattár, Levcléstár (másolatban).

¹⁸ Lelőhelye ugyanott.

¹⁹ Soós Márton (élettrajzi adatai ismeretlenek!). Erdélyi származású, a pesti első színtársulat szervezésének idején orvostanhallgató volt Pesten, a társaság ügyeiről tudósította Arankát. Több színdarabot írt, fordított. Később Déscn lett orvosdoktor. A társaságnak később orvosi témákról írt.

4.
MOSSÓTYI GÁBOR LEVELE ARANKA GYÖRGYHÖZ²⁰

Pesthen 18^{dik} Maii 1795.

Méltóságos Uram!

Az Gergely Ur²¹ által küldett 33 R[énus] f[orint] 1^{on} és 2^{dik} Urania kötetekirt (...) ²² minden Hijányosság nélkül kezemhez vettem, mostan az 3^{dik} kötött alázatosan recomendálom az el osztásra, a negyediket minden bizonyal Debreczeni Vására le fogom vini Amelj meg essik Nagy B[oldog] A szony Napján, és Onan esvén alkalmatosságom Méltóságos Urassághoz elküldeni el nem mulatom, midön kegyes Gratiajában s magamat alázatosan Ajánlom s vagyok Nagyságos Urnak

alázatos leg kisebb szolgálja
Mossótyi Institoris Gábor

12. Darab. ezen 3^{dik}

5.
CSEH FERENC LEVELE ARANKA GYÖRGYHÖZ²³

Tekintetes Ur Feő Titoknok Ur,

Különös tisztelettel való Nagy Jó Uram!

Kedves Hazám, 's Nemzetem, hogy boldogságára, 's fényes ditsőségére léphetne, ezen Szent tűz én bennem is meg gyujtotta az arra való vágyódást, 's annál fogva ha ezen Nagy betsü Társaságh nevében az T[ekinte]tes Ur levelét vettem, Hazámnak és Nemzetemnek boldogításához kevés tehetségem valamint adhat, ditsőségnek tartom, 's nem is mulatok el semmit valamit gyengéségem el birhat hogy azt ne emcljem, tsak hogy Magyar Nemzetemnek is Nyelve érdemmelhessen figyelmetességet, 's alacsony rosdáit le pattogtatván Magáru, fényességét tündöklővé tehetné.

A bé avatásért egy pár Aranyat küldöttem Cserei Farkas Ur kezében, a'ki is meg különböztetett mély tisztelettel ajánlott.

Örökre maradok

Az T[ekinte]tes Ur

Feő Titoknok Urnak

alázatos szolgálja
Cseh Ferenc

Károlyban 7^a Aug. 1795.

6.
IFJ. VAY JÓZSEF LEVELE ARANKA GYÖRGYHÖZ²⁴

Illustrissime Domine

Domine mihi sing. colendissime!

Hozzám bocsájítani méltoztatott Levelet, szokott tisztelettel itt Miskolczon tegnapi napon vettem.

G[rof] If. Teleky Sámuel²⁵ Urnak meg küldöttem azoknak neveit, kiktől azon 60 R[énus] f[orint] ösze gyültek. Hűségtelen emlékezetemhez nem bizom, hogy jegyzetem itt nem lévén neveiket elő

²⁰ OSZK Kézirattár, Levelestár (másolatban).

²¹ Valószínűleg ifj. Bethlen Gergelyről van szó (1760–1816), aki ez időben a Kolozsváron működő Kéziratkiadó Társaság egyik titkára volt.

²² Olvashatatlan szó.

²³ OSZK Kézirattár, Levelestár (másolatban).

²⁴ Lelőhelye ugyanott.

tudjam adni. Tudom hogy a Helytartó Tanácstól G[rof] Koháry,²⁶ G[rof] Eszterházy,²⁷ Szerdahelyi,²⁸ Majthényi²⁹ Consiliárius Urak és magam közikbe tartozunk. A többi jó részében Hont Vármegyei Uraság. Leg jobban vélném, ha a Méltóságos Urak a ki adando darabokból 12 Exemplart csak G[rof] Teleky Josef³⁰ ő Eccellentiajához utasitanak, kitől én által vehetném, és kezhez szolgáltathatnám. Azomban e mellett Budaról az Ajánlók Neveit is meg fogom küldeni. Qui in religio aestumatisimis favoribus comendatus persevero Illustrissimae Dotae.

Servus humillimus
Jun. Josephus Vay

Miskolcz 20. Oct. 1795.

Címzés: de Miskolcz / Monsieur George d'Aranka, Conseil / de sa M. J. et R. A. et Assesseur a la / Table Royal du G. Princip. de Transilvanie / par Céausenbourg a M. Vásárhely.

Szabó G. Zoltán

KÖLCSEY EGY ISMERETLEN ORSZÁGGYŰLÉSI ÜZENETE

A Lánchíd építésének előtörténetéről Viszota Gyula részletesen dokumentált tanulmányt adott közre 1935-ben.¹ Ebből megtudjuk, hogy az 1832. február 14-én alakult Budapesti Hídegyesület nevében és a megyéjétől kapott utasítás alapján Dubraviczky Simon, Pest megye első követe (Széchenyi sürgetésére) 1833. június 26-án tette meg indítványát az országgyűlés kerületi ülésén, arra kérve a rendeket, hogy tegyék magukévá, illetve támogassák a Pestet és Budát összekötő híd eszméjét;² ezután foglalkozik Viszota a kerületi ülés üzenettervezetével, kiemelve azt a gondolatot, hogy az építendő híd nemcsak a két város közti összeköttetést, kereskedelmünk és művelődésünk kifejlődését biztosítja, hanem ha sikerül, serkentő példa lesz a jövőre.³ Nem említi, vagy nem tudott arról, hogy eme üzenet szerzője Kölcsey.

Az első adatunk erre vonatkozóan az Országgyűlési napló 1832. december 20-i bejegyzése a Benyovszky Péternél, Pozsony vármegye második követénél történt összejövetelről, ahol Széchenyi sok szépet mondott a tulajdon előnyeiről s az alkotmányi jogok kiterjesztéséről, „majd a Pest és Buda közt építendő hídról szólott, s a dunai hajózásra újlag készülő két gőzhajóról. Az emberek nem nagyon látszottak őt érteni.”⁴ A szatmári követ viszont pontosan értette a nemes gróftól annyira, hogy

²⁵ Ifj. Teleki Sámuel, gróf. Valószínűleg Teleki László (1764–1821) Teleki Máriával kötött házasságából származó Sámuelről van szó, aki gyakran utazgatott Marosvásárhely, Pest és Szirák között; több ízben részt vett a társaság ülésein.

²⁶ Koháry Ferenc (1766–1826) belső titkos tanácsos, 1793-tól Hont megye örökös főispánja.

²⁷ Esterházy József (1760–1830 körül) Zemplén megyei főispán, belső titkos tanácsos.

²⁸ Ismeretlen személy.

²⁹ Majthényi László (?–1825) Hont megyei alispán, consiliárius a Helytartó Tanácsnál.

³⁰ Teleki József (1738–1796) koronaőr; a magyar tudományos törekvések támogatója és kezdeményezője. Ugocsa megye főispánja. Műgyűjtő.

¹ VISZOTA Gyula, *A Széchenyi-híd története az 1836 : XXVI. t. c. megalkotásáig*. Bp., 1935. 144.

² I. m., 65.

³ I. m., 66., továbbá: KOSSUTH Lajos, *Országgyűlési tudóstársok I.* Bp., 1948. 488.

⁴ *Kölcsei Ferenc összes műve* (a továbbiakban: *KÖM*) II. kötet, Bp., 1960. 355–360.

fél évvel később a hídügyre vonatkozó üzenet elkészítésére is vállalkozott. Erről több levelében is említést tesz. Először megyéjét, illetve barátját, Kende Zsigmondot tájékoztatja erről 1833. július 10-én: „A budapesti hídról az üzenetet én készítettem; ez keresztül ment.”⁵ Két nap múlva Wesselényit is értesíti erről,⁶ aki a Hídegyesület alapításában is részt vett. Hogy Kőlcseynek mennyire szívélye lehetett ez az üzenet, azt egy későbbi, szintén Kendéhez írt levele bizonyítja, amelyben – majd egy hónap múlva – megerősítőleg ismétli a hírt: „A budapesti híd iránt is én készítém az üzenetet, magam nevében.”⁷ Mindezt már Vajda Viktor is tudta, hiszen az 1875-ben megjelent Kőlcsey-biográfiájában felsorolva beszédek, üzeneteket, hozzáteszi, hogy „a budapesti lánchíd tárgyában egyet, melyet műveim eddigi kiadásában hiába keresnénk”.⁸ Hozzátehetjük: azóta is.

Az Országgyűlési napló szerint 1833. július 6-án „a budapesti híd iránt az elkészült üzenetet meghallgatták, s diktáltatni rendelték (...)”⁹ Előző nap – Ferstl jelentése szerint – „a lombardiai kereskedők állítólag néhány millió frt-nyi kölcsönt ajánlottak fel Széchenyinek zálog és 5%-os kamat ellenében egy Pest és Buda közt építendő hídra, ezért Széchenyi sokat érintkezik Scotti olasz mérnökkel és Kőlcsey-nél az ügyben népes gyűlés volt”.¹⁰ Még egy adalék kívánczik ide: az indítványt tevő Dubravitzky Simon – az Országgyűlési napló tanúsága szerint – Kőlcsey szűkebb pozsonyi baráti köréhez tartozott. A hídügy további részletei és története Viszota Gyula említett könyvében megtalálhatók.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy ha talán nem is a Kőlcsey tollából származó legfontosabb, de szerzőjének mindenképp kedves és jelentős üzenet szövegről van szó, érdemes tehát a közlésre.

LIX ülés

LXXV szám alatt

Izenet a Méltóságos Fő Rendekhez

a Buda-Pesti Híd iránt

Sessio LIX

Sub Nro LXXV

Nuncium ad Exc Proceres in merito erigendi

Pontis Budam inter et Pestinum

A Buda-Pesti-Híd-Egyesület azon szándéka, hogy Buda és Pest Szabad Kir. Városok között a Dunán állandó híd építtessék, a KK és RR. figyelmét magára fordítá. Nemcsak azért, mert egy állandó híd a két város közösülését biztosabbá ténen a kereskedési viszonyokat s a míveltség gyorsabb kifejlését előmozdítaná, s ezáltal az egész Országra jótévéleg hatna ki.

Nemcsak azért, mert így az egész Hazát keresztülfolyó Dunán olly bizonyos hely fogna lenni, hol az Esztendő minden részében akadály nélkül áthaljárni lehetvén – a Duna két partján fekvő vidékek, sőt az Ország távolabbi részei is szakadatlan kapcsolatban jönnének.

De leginkább azért, mert ha e szándék szerencsés kimenetelt nyerne, olly példa adatnék, melly a Hazafiakat több nevezetes munkák kezdésére serkentén fel, s a nemzeti szorgalom különböző ágaiban nagy következtésű válatokat [!] vonhatna maga után.

Ez építés végrehajtása (mellynek szükséges voltáról meg nem győződni lehetetlen) a maga merész volta s a véle őszvektötött nehézségek és költségek sokasága tekintetéből biztosítás gyanánt szolgálna: miképen akadályokat hátrítani, s nagy summa pénzt bizonyos hasznos célra őszvegyűjteni az Országban is lehetséges, s a Hazafiak jövőndőben hasonlóké kezdésétől már előre vissza nem rettennének.

Ugyanazért a KK és RR. e tárgyat eléggé fontosnak ítélték, hogy Országos Tanácskozás alá vétesék, s mibenlététől, s kivitelének módjairól és eszközeiről hiteles Tudósítások szerzettsenek.

Mire nézve Ő Cs. Kir. Főhercegségét tisztelettel kéri, a Mélt. Főrendeket pedig hazafiúi bizodalommal felszólíttják, hogy e Tárgyat közös figyelemre méltatván, egy vegyes küldöttségnek országosan léendő kirendelésében megegyezni méltóztassanak, melly küldöttség a Buda-Pesti-Híd-Egyesületet minél előbb halgassa ki, s a kérdésben forgó Híddépítést illető minden körülményekről magát értesítvén, még ez Ország Gyűlés elébe véleményét és jelentését adja bé.

(Felsőleges Első Ferenc [...] 1832-ik esztendőben. karácson havának 16-ik napjára rendeltetett Magyar ország gyűlésének írásai. I. kötet. Pozsony, 1832/3 Wéber, Belnay és Landerer. 255.)

⁵ KÖM III. köt., 568. Ugyanerről valamivel részletesebben az 1833. július 15-én kelt követi jelentésben. (KÖM II. köt. 234.)

⁶ KÖM III. köt. 571.

⁷ I. m., 581.

⁸ VAJDA Viktor, *Kőlcsey Ferenc*. Bp., Aigner. 1875. 258. (Erről még a 252. lapon is.)

⁹ KÖM II. köt. 615–616.

¹⁰ *Széchenyi István naplói*. IV. köt. Bp., 1934. 669.